

**ANO Konvencija par personu
ar invaliditāti tiesībām**

Uzziņas dokuments

IDEA 12

2017

**IEKĻAUJOŠA
APMĀCĪBA
PAR 12. PANTU**

www.idea12.eu

Funded by the
Erasmus+ Programme
of the European Union

1 Saturu

1	Saturu	2
2	Ievads.....	3
	2.1 Mēs esam:.....	4
	2.2 Uzziņas dokumenta mērķis.....	6
	2.3 Par projektu IDEA 12.....	6
	2.4 Iekļautība kā IDEA 12 projekta vadošais princips	7
	2.5 Dokumenta struktūra	7
3	Atbalstītā lēmumu pieņemšana, rīcībspēja un nepieciešamība pēc pārmaiņām esošajā praksē ...	8
	3.1 Lēmumu pieņemšana un rīcībspēja	8
	3.2 Rīcībspējas jēdziena paradigmas maiņa	9
	3.3 Tiesības uz rīcībspēju – beigas rīcībspējas ierobežojumiem.....	9
	3.4 Tiesības uz individuālu atbalstu lēmumu pieņemšanā un rīcībspējas īstenošanā.....	10
	3.5 Tiesības uz drošību, īstenojot rīcībspēju.....	11
	3.6 Tiesības uz universālo dizainu un saprātīgiem pielāgojumiem	11
4	KPPIT 12. panta nozīme sociālajā iekļaušanā un cīņā pret personu ar invaliditāti diskrimināciju	12
5	Apmācību par 12. pantu izglītojošie mērķi	13
	5.1 Vienas dienas apmācības.....	13
	5.2 Trīs dienu apmācības	13
6	Apmācību tēmas	15
	6.1 12. panta ieviešana Eiropas Savienībā.....	15
	6.2 12. panta īstenošana projekta IDEA 12 partneru valstīs	15
	6.3 Ko 12. pants maina cilvēku ar invaliditāti dzīvē.....	15
	6.4 Rīcībspējas jēdziena paradigmas maiņa	16
	6.5 Atbalsts lēmumu pieņemšanā attiecībā uz rīcībspēju	16
	6.6 Atbalsta intensitāte lēmuma pieņemšanā.....	17
	6.7 Kurš var sniegt atbalstu lēmumu pieņemšanā un rīcībspējas īstenošanā	19
	6.8 Atbalsta nodrošināšanas process lēmumu pieņemšanā (tikai 3 dienu apmācībās)	20
	6.9 Atbalsta veidi	21
	6.10 Galvenās metodes, kas izmantojamas atbalstītājā lēmumu pieņemšanā (tikai 3 dienu apmācībās)	21
	6.11 Četri svarīgākie atbalstītās lēmumu pieņemšanas elementi.....	25
	6.12 Saprātīga pielāgošana.....	26
7	Pateicības.....	27
8	Izmantotie avoti:.....	29
9	Pielikums Nr. 1: Atbalstītās lēmumu pieņemšanas ieviešanas statuss	30

2 Ievads

Cienījamie lasītāji,

Mēs vēlamies koncentrēties uz jaunāko attīstību invaliditātes jomā mūsu sabiedrībā, proti, pārslēgšanos no **“labāko interešu”** modeļa uz cilvēku (ar invaliditāti) **“tiesību, gribas un izvēles”** perspektīvu. Uzskats, ka mēs visi esam vienlīdzīgi cieņā un tiesībās, vairs nav jaunums. Taču jaunums ir ANO Konvencija par personu ar invaliditāti tiesībām (turpmāk – KPPIT vai Konvencija), kas dalībvalstīm uzliek par pienākumu – garantēt vienlīdzību tiesībās un cieņā kā realitāti visiem iedzīvotājiem.

Attiecībā uz Konvencijas atzīto vienlīdzību, mums ir sekojoša nostāja:

- Ir nepieciešams un iespējams īstenot praksē KPPIT 12. panta (par vienlīdzīgu tiesībspējas atzīšanu) prasības.

Tas nozīmē, ka arī cilvēkiem ar intelektuālās attīstības traucējumiem, cilvēkiem pēc galvas smadzeņu traumām, cilvēkiem ar demenci, cilvēkiem ar garīgās veselības problēmām, u.c.:

- vienlīdzīgi ar citiem ir **rīcībspēja** visās dzīves jomās,
- ir pieejams atbalsts, kas varētu būt nepieciešams, lai īstenotu savu rīcībspēju,
- uz līdzvērtīgiem pamatiem ir drošība savas rīcībspējas īstenošanā,
- **ir iespēja dzīvot patstāvīgi un iekļauties sabiedrībā** (skatīt KPPIT 19. pantu)

- **Atbalstītās lēmumu pieņemšanas nostāja** (dažādība, iekļaušana un līdzdalība).

Mēs esam pārliecināti, ka visi indivīdi ir dažādi, mēs esam savstarpēji atkarīgi un neviens neizlemj par mums bez mums. Mēs visi spējam pieņemt lēmumus, ja ir iespēja izvēlēties starp vismaz divām iespējām. Daži lēmumi ir sarežģītāki. To pieņemšanai var būt nepieciešams atbalsts – no mūsu ģimenes, draugiem, kolēģiem, kaimiņiem. Ja mums ir invaliditāte, mūsu atbalstītājiem iespējams jābūt oficiāli tiesiski atzītiem.

- **Liecinieka nostāja** (atvērtas acis un prāts dažādām pieredzēm).

Mēs zinām, ka visi cilvēki ir brīvi saskaņā ar ES Pamattiesību hartu un ka viņi var rīkoties saskaņā ar savām tiesībām, gribu un izvēli. Mēs arī zinām, ka neskatoties uz to, daži no mums dzīvo apspiestībā. Mēs tam esam liecinieki, mēs to nosaucam vārdā, un par to reflektējam.

- **Atbildības un vispusīguma nostāja.**

Mūsu treneru komandas ir veidotas pa diviem partneriem no dažādām pasaulēm – viens no partneriem ir persona ar “invaliditāti”, bet otrs ir persona bez invaliditātes. Mūsu komandās treneri ir cilvēki ar dažādu pieredzi un interesēm. Mums ir viens un tas pats mērķis: ieviest KPPIT 12. pantu atbildīgā, saprotamā un iekļaujošā veidā. Mēs visi esam atvērti mācīties. Mums jāmacās dalīt atbildību, un uzņemties atbildību par savu dzīvi. Mums arī jānovērtē citu dažādās dzīves pieredzes un jācenšas tās izprast. Katram no mums ir personīga atbildība šī mērķa sasniegšanā. Mēs visi varam mainīt sevi un “būt tās pārmaiņas, kuras mēs vēlamies redzēt pasaulē”.

Mēs augstu vērtējam dažādību, iekļaušanu, līdzdalību, atbildību, ietekmes struktūru apzināšanos, pieredzes, atvērtību uz izpratni.

Ko mēs vēlamies darīt:

Mēs vēlamies veicināt izpratni par ANO Konvencijas par personu ar invaliditāti tiesībām 12. pantu un atbalstīto lēmumu pieņemšanu. Apmācību kursi var būt labs veids, kā radīt labāku izpratni apmācību sniedzējiem un dalībniekiem. Mēs sniegsim apmācību pāros. Puse no apmācību sniedzējiem ir personas, kurām ir pieredze, sadzīvojot ar invaliditāti. Viņi personīgi zina, kā tas ir, kad kāds apšaubā personas rīcībspēju. Otra puse no apmācību sniedzējiem ir cilvēki bez invaliditātes un ar cita vīsta pieredzi. Visiem kopā mums ir zināšanas, prasmes un vērtības, kas padara mūs par liepratīgiem pionieriem, kas ir gatavi mācīt.

Kopā mēs mācīsimies un mācīsim kā mūsu kopējo vīdi veidot vairāk izprotošu, nodrošinot vienādas iespējas un atbalstu visām pusēm. Mēs izmantosim Ceļvedi par labu un daudzsološu praksi un Rokasgrāmatu apmācību sniedzējiem, saprotamu visiem iesaistītajiem.

2.1 Mēs esam:

Projektu "IDEA 12" īsteno šādas organizācijas:

2.1.1 Quip (projekta koordinators)

Karlínské iela. 12, 186 00 Prāga 8, Čehijas Republika
<http://www.kvalitavpraxi.cz>

Kontaktpersonas:

Dana Kořínková: dana.korinkova@kvalitavpraxi.cz

Milena Johnová: milena.johnova@kvalitavpraxi.cz

2.1.2 Nadácia Krajina harmónie

Predmestská iela 24, 010 01, Žilina, Slovākija
<http://www.nkh.sk>

Kontaktpersona:

Sonia Holúbková: holubicas@gmail.com

2.1.3 CHANGE

4. st., Calls Landing, 36-38 The Calls, LS2 7EW Līdsa, Apvienotā Karaliste
<http://www.changepeople.org>

Kontaktpersona:

Filipa Bragman: philipa@changepeople.org

2.1.4 Asociācija "Lietuvos neigaliuju forumas"

Žemaitės g. 21 (V a.), 512, 515 kab., Viļņa, LT-03118, Lietuva

<http://www.lnf.lt>

Kontaktpersonas:

Dovilė Juodkaitė: d.juodkaite@lnf.lt

Klementina Gečaitė: klementina@lnf.lt

2.1.5 Resursu Centrs Zelda

Mārupes iela 4-31, Rīga, LV-1002, Latvija

<http://www.zelda.org.lv>

Kontaktpersona:

Ieva Leimane- Veldmeijere: ieva@zelda.org.lv

2.1.6 Prāgas Kārļa Universitāte, Protestantu teoloģiskā fakultāte

Černá 646/9, 110 00 Prāga 1, Čehijas Republika

<http://web.etf.cuni.cz/>

Kontaktpersona:

Bohumila Baštecká: bastecka@etf.cuni.cz

2.1.7 Apvienība "Plena Inclusión España"

C/ General Perón 32. 1º 28020-Madrīde, Spānija

<http://www.plenainclusion.org>

Kontaktpersonas:

Silvia Muñoz Llorente: silviamunoz@plenainclusion.org

Inés de Araoz Sánchez-Dopico: asesoriajuridica@plenainclusion.org

2.1.8 Fonds TUYA

Frómista 13, 28050 Madrīde, Spānija

www.fundaciontuya.net

Kontaktpersonas:

Ester Ortega Collado: ester.ortega@fundaciontuya.com

Apmācību komandu dalībnieku apraksts pieejams projekta mājas lapā šeit:

<http://www.idea12.eu/national-trainers/>

2.2 Uzziņas dokumenta mērķis

Konvencijas dalībvalstis ir apņēmušās “veicināt ar personām ar invaliditāti strādājošo profesionālo darbinieku un personāla darbinieku apmācību par šajā konvencijā atzītajām tiesībām, lai uzlabotu šo tiesību garantētās palīdzības un pakalpojumu sniegšanu”.¹ Lielākajā daļā valstu juristi un sociālie darbinieki nesaņem nekādu apmācību par KPPIT, līdz ar to steidzami jāuzlabo situācija.

Šis uzziņas dokuments ir paredzēts kā informatīvs palīgmateriāls, lai sagatavotu iekļaujošo apmācību par KPPIT 12. pantu un atbalstīto lēmumu pieņemšanu. Apmācību sniedzējiem, kuriem varētu būt grūtības lasīt, ir sagatavots šī dokumenta kopsavilkums vieglā valodā.² Uzziņas dokuments var palīdzēt ikvienam, kas nākotnē vēlētos sagatavot līdzīgu apmācību.

Uzziņas dokumentam seko divi citi informatīvi materiāli: “Ceļvedis par labu un daudzsološu praksi” un Rokasgrāmata iekļaujošas apmācības sniedzējiem, kuros būs ietverti ieteikumi mācību formāta, stratēģiju un aktivitāšu veidošanai, kursa materiālu un resursu identificēšanai. Abi dokumenti tika sagatavoti šī projekta ietvaros.³

Uzziņas dokuments tika sagatavots kā daļa no Eiropas Savienības projekta “Iekļaujošā vadība pieaugušo izglītībā par 12. pantu”) (akronīms – IDEA 12). Papildus projekta dalībniekiem, Uzziņas dokumenta veidošanā bija iesaistītas vēl divpadsmit citas organizācijas, kuras sniedza atsauksmes par uzziņas dokumenta melnrakstu. (Skatīt konsultējošo organizāciju sarakstu pateicību sadaļā).

Izpratne par 12. pantu un tā īstenošanu pamazām veidojas. Tajā pašā laikā mēs ticam, ka šis materiāls varētu sniegt noderīgu palīdzību organizācijām un indivīdiem, kuri cenšas nodrošināt labākus apstākļus un vielīdzību personām ar invaliditāti.

2.3 Par projektu IDEA 12

Projekta galvenā ideja nāk no ANO Komitejas par personu ar invaliditāti tiesībām (turpmāk tekstā – Komiteja) secinātā, ka “viscaur Eiropas Savienībā liels skaits cilvēku ar invaliditāti ir pilnībā ierobežota rīcībspēja” un “Eiropas Savienības iestādes nav publicējušas pieejamos formātos kapacitātes celšanas un mācību materiālus, sabiedrības izglītošanas kampaņu materiālus, paziņojumus vai citus dokumentus” (Apvienotās Nācijas, 2015: 4, 5).

Paradigmas maiņa no aizvietotās lēmumu pieņemšanas uz atbalstīto lēmumu pieņemšanu var palīdzēt veidot izpratni par tiesībām uz pilnu rīcībspēju un palīdzību šo tiesību īstenošanā. Saskaņā ar Komiteju, esošās izpratnes veidošanas stratēģijas “**nav ilglaicīgas, neietver visas iestādes un personālu un izslēdz noteiktas personu ar invaliditāti grupas**”. Ziņojumā konkrēti tika nosauktas personas ar intelektuālās attīstības traucējumiem un garīgās veselības problēmām (Apvienotās Nācijas, 2015:4).

Komitejas identificētā problēma norāda, ka personām ar invaliditāti ir nepietiekama izpratne un nepieejami kapacitātes celšanas un apmācības pasākumi. Projekts IDEA 12 ir mērķēts uz to, lai uzlabotu profesionāļu, ierēdņu, cilvēku ar intelektuālās attīstības traucējumiem un cilvēku ar garīgās veselības

¹ Konvencijas 4.(1)(i) pants

² <https://www.idea12.eu/project-outcomes/reference-document/>

³ Projekta mājas lapa – <http://www.idea12.eu/>

problēmām izpratni, celtu kapacitāti un vairotu zināšanas, sagatavojot iekļaujošo apmācību par atbalstīto lēmumu pieņemšanu.

Mūsu praktiskā pieredze rāda, ka dažādām dalībvalstīm ir dažādi labākās prakses piemēri. Tas dod iespēju dalīties pieredzē, attīstīt inovatīvas pieejas un produktus un turpināt attīstīt inovācijas projekta partnerības ietvaros.

2.4 Iekļautība kā IDEA 12 projekta vadošais princips

Komiteja identificēja nepietiekamas izpratnes problēmu⁴ un personām ar invaliditāti nepieejamas kapacitātes celšanas un apmācības pasākumus. Mūsu projekts sniedz risinājumu šai problēmai, iesaistot cilvēkus ar invaliditāti, kam ir personīgā pieredze, izmantojot atbalstu lēmumu pieņemšanā divos apmācību līmeņos: gan kā daļai no apmācību sniedzēju komandas (treneri ar invaliditāti, kas strādā kopā ar treneriem bez invaliditātes), un kā daļai no apmācības par 12. pantu mērķa grupas.

Mēs paļaujamies uz vairākām nostādnēm, saistītām ar cilvēku, kam ir personīgā pieredze, tiešo līdzdalību mācību semināros:

- Augstāka ticamība autentiskiem, personiskiem stāstiem vairāk ietekmē dalībnieku attieksmi.
- Cilvēkiem ar invaliditāti ir iespēja tiešā veidā ietekmēt sabiedrības viedokli, kā rezultātā pārmaiņas var būt atbilstošas cilvēkiem ar invaliditāti un tās var stiprināt viņu kontroli pār savu dzīvi.
- Cilvēki ar invaliditāti kā līdzvērtīgi partneri apmācības sniedzēju pāros kalpo kā modelis attieksmei pret cilvēkiem ar invaliditāti. Tas var arī palīdzēt stiprināt politikas veidotāju gribu iesaistīt cilvēkus ar intelektuālās attīstības traucējumiem un garīgās veselības problēmām konsultēšanās procesos.
- Cilvēki ar invaliditāti vairāk iemācās par savām tiesībām un kā par tām cīnīties. Konvencijas īstenošanas procesā tas stiprina cilvēku ar invaliditāti lomu novecojušo atbalsta modeļu nomaiņā.

Projekta partnerība izmantos divu partnerorganizāciju – CHANGE people (Apvienotā Karaliste) un TUYA (Spānija) lielisko pieredzi. Vadošais princips būs partnerības pieeja cilvēkiem ar invaliditāti, kuri kopā ar pārējiem apmācību sniedzējiem saņems vienādu atbalstu.

2.5 Dokumenta struktūra

Nākamajās divās nodaļās jūs atradīsiet īsu skaidrojumu apmācības tēmai “atbalstītā lēmumu pieņemšana, KPPIT 12. pants un tā nozīme cilvēku ar invaliditāti sociālajā iekļaušanā”.

Ceturtā nodaļa definē apmācību mērķus divu veidu iekļaujošai apmācībai par 12. pantu: vienas dienas semināram plašai dalībnieku grupai, kurā iekļaujami pašizstāvēības kustības pārstāvji, cilvēku ar invaliditāti tuvinieki, politikas veidotāji, pakalpojumu sniedzēji un akademiķi; un trīs dienu mācību semināram, kurš ir vairāk vērsts uz praksi un paredzēts tieši cilvēkiem ar invaliditāti un viņu atbalstītājiem (galvenokārt tuviniekiem un profesionāļiem).

⁴ Skatīt KPPIT 8. pantu.

Visbeidzot piektā nodaļa apkopo visas tēmas, kuras ir svarīgi iekļaut apmācībās vai izpratnes veidošanas pasākumos par 12. pantu.

3 Atbalstītā lēmumu pieņemšana, rīcībspēja un nepieciešamība pēc pārmaiņām esošajā praksē

3.1 Lēmumu pieņemšana un rīcībspēja

Ikvienam ir svarīgi **pašam/ai pieņemt lēmumus un kontrolēt savu dzīvi**. Mēs visi ik dienu vadām savu dzīvi caur lēmumu pieņemšanu gan attiecībā uz maziem, gan nozīmīgiem jautājumiem. Lēmumu pieņemšanas un rīcībspējas jēdzieni ir savstarpēji saistīti.

Lēmumu pieņemšanas process var, vai nevar rezultēties tiesiskā darījumā⁵, savukārt šādi darījumi vienmēr būs lēmuma pieņemšanas procesa rezultāts. Vēsturiskais rīcībspējas jēdziens cilvēkiem nepalīdz.

Vēsturiski daudzās jurisdikcijās, kur cilvēks ar invaliditāti tika uztverts kā tāds, kam trūkst garīgo spēju, tradicionālais risinājums **bija ierobežot viņam rīcībspēju⁶ un iecelt aizgādni**, lai tas **rīkotos personas "labākajās interesēs"**. Šāda veida sistēmas tiek sauktas par **"aizvietotās lēmumu pieņemšanas" režīmu**. Eiropas Padome savā Stratēģijā par personu ar invaliditāti tiesībām 2017.-2023. gadam norāda, ka "aizvietotā lēmumu pieņemšana, tai skaitā pilnas aizgādības režīmi, kur personām ir pilnībā atņemta viņu individualitāte likuma un sabiedrības priekšā, vēl arvien dominē daudzās dalībvalstīs" (Invaliditātes stratēģija 2017-2023, 2016: 25).

Nereti rīcībspējas atņemšana daudzus cilvēkus novedusi pie viņu **pamattiesību zaudēšanas**, ieskaitot tiesības vēlēties, tiesības laulāties un veidot ģimeni, reproduktīvās tiesības, vecāku tiesības, tiesības piekrist intīmajām attiecībām, tiesības piekrist ārstēšanai un tiesības uz brīvību.⁷ Tomēr rīcībspējas ierobežojumi **bieži nozīmēja arī zaudēt iespēju pieņemt lēmumus visas dzīves jomās**. Praktiskā pieredze rāda, ka liegumam pašam kontrolēt savu dzīvi var būt **nopietnas sekas**: cilvēkiem nav iespējas apgūt vai pilnveidot prasmes, kļūt atbildīgiem par savu rīcību un dzīvi, viņi zaudē motivāciju veikt ikdienas darbības un dažkārt pat vēlēšanos dzīvot. Tas var arī novest pie dumpošanās, kas parasti tiek apzīmēta kā "uzvedības traucējumi". "Aizgādība pēc definīcijas **pazemina pašnoteikšanos un var atstāt būtisku negatīvu ietekmi uz fizisko un garīgo veselību, mūža ilgumu, spēju funkcionēt un ietekmēt subjektīvo labsajūtu** (Wright, 2010 cit in Blanck and Martinis, 2015a: 3). Tādējādi rīcībspējas ierobežojumi personai kļūst par papildu, nevajadzīgu "invaliditāti".

Cita aizvietotās lēmumu pieņemšanas nopietna un izplatīta "blakus-parādība" ir cilvēku, kas atrodas aizgādībā", jaunprātīga izmantošana un pamešana novārtā. Tādā gadījumā **rīcībspējas ierobežošana** ir ne tikai **pārmērīga ierobežošana** personas autonomijā, bet praksē tā nesasniedz savu pamatmērķi, **kas ir nodrošināt aizsardzību personai ar invaliditāti**.

⁵ Juridisks darījums ir lēmums, kam ir tiesiskas sekas.

⁶ Garīgo spēju un rīcībspējas jēdzieni ir izskaidroti 2.4. nodaļā.

⁷ Konvencija par personu ar invaliditāti tiesībām, Vispārējais komentārs Nr. 1 (2014), Apvienotās Nācijas, Personu ar invaliditāti tiesību komiteja, 11. sesija, 2014. gada 31. marts – 11. aprīlis (VK)

3.2 Rīcībspējas jēdziena paradigmas maiņa

Negatīvā pieredze ar rīcībspējas ierobežošanu motivēja cilvēkus ar invaliditāti, viņu ģimenes un dažādu jomu ekspertus meklēt jaunu modeli, kas ņemtu vērā personu ar invaliditāti tiesības. Sāka attīstīties atbalstītās lēmumu pieņemšanas modeļi. Tie ir balstīti atbalsta un sociālās iekļaušanas principos saskaņā ar mūsdienu sociālā darba teorijām. Kopumā šie modeļi veicina uzskatu, ka cilvēkiem ir vajadzīgs atbalsts savu lēmumu pieņemšanā nevis papildus ierobežojumi. Šo modeļu ieskatā atbalstam jābūt samērīgam un atbilstošam individuālajiem apstākļiem. 2006. gadā šo pieeju pārņēma Konvencija par personu ar invaliditāti tiesībām, kuru parakstījušas un ratificējušas lielākā daļa pasaules valstu. Komiteja mudina dalībvalstis aizvietot “aizvietoto lēmumu pieņemšanu” ar “atbalstīto lēmumu pieņemšanu”. Konvencijas 12. un 5. pants ietver jaunās pieejas būtiskus elementus:

1. tiesības uz pilnu rīcībspēju,

2. tiesības uz atbalstu, kas cilvēkiem var būt vajadzīgs, lai īstenotu savu rīcībspēju,

3. tiesības uz atbilstošiem aizsargmehānismiem pret ļaunprātīgu izmantošanu rīcībspējas īstenošanā un

4. tiesības saņemt saprātīgus pielāgojumus. Detalizētu atbalstītās lēmumu pieņemšanas jēdziena, juridisko aspektu un 12. panta saturu skaidrojumu sniedz Komitejas pieņemtais Vispārējais komentārs Nr.1 (2014) (turpmāk- Vispārējais komentārs).

3.3 Tiesības uz rīcībspēju – beigas rīcībspējas ierobežojumiem

Vispārējais komentārs pauž, ka “rīcībspēja piemīt visām personām tāpēc, ka tās ir cilvēki”. Konvencijas 12. pants atkārtoti apstiprina, ka visām personām ar invaliditāti ir pilna rīcībspēja.”⁸ Attiecībā uz autonomiju, 12. pants ir par personas kontroles pār savu dzīvi vairošanu, par personas pašapziņu un sajūtu, ka viņa var pieņemt jēgpilnus lēmumus. Rīcībspēja **ietver sevī gan tiesībspēju, gan rīcībspēju**. “Rīcībspēja rīkoties saskaņā ar likumu nozīmē atzīšanu, ka persona ir likumīgi pilnvarota slēgt darījumus un izveidot, mainīt vai izbeigt tiesiskās attiecības”⁹.

“Rīcībspēja un garīgās spējas ir atšķirīgi jēdzieni. Garīgās spējas attiecas uz personas prasmi pieņemt lēmumus, kas dabiski katrai personai ir atšķirīga un var būt atkarīga no daudziem faktoriem, tostarp vides un sociāliem faktoriem. Saskaņā ar Konvencijas 12. pantu, garīgo spēju trūkums nedrīkst tikt izmantots kā pamatojums rīcībspējas liegšanai.”¹⁰ Tradicionālajos aizgādnības modeļos “garīgo spēju un rīcībspējas jēdzieni ir apvienoti tā, ka, gadījumos, kad uzskata, ka **personai ir nepietiekamas lēmumu pieņemšanas prasmes**, kā iemesls bieži ir uztveres vai psihosociāli traucējumi, **tai atņem rīcībspēju**, liedzot tiesības pieņemt attiecīgus lēmumus. Šī pieeja ir kļūdaina divu iemeslu dēļ: a) to personām ar invaliditāti piemēro diskriminējošā veidā; un b) tā ietver pieņēmumu, ka ir iespējams precīzi novērtēt iekšējos procesus, kas notiek cilvēka prātā, un gadījumā, ja novērtējuma rezultāts ir negatīvs, attiecīgajai personai tiek liegtas cilvēka pamattiesības – tiesības uz vienlīdzīgu tiesībspējas atzīšanu.”

⁸ Skatīt Vispārējā komentāra 8. paragrāfu.

⁹ Skatīt Vispārējā komentāra 12. paragrāfu

¹⁰ Skatīt Vispārējā komentāra 13. paragrāfu

Šajā pieejā, “personas invaliditāte un/vai lēmuma pieņemšanas prasmes ir legītīms pamats rīcībspējas liegšanai šai personai un tās tiesībspējīgas personas statusa pazemināšanai.”¹¹ Taču KPPIT 12. pants “skaidri norāda, ka “nepieskaitāmība” un citi diskriminējoši apzīmējumi nav legītīmi iemesli rīcībspējas (gan tiesiskā statusa, gan juridiskās darbības) liegšanai.”¹² Tas **nepieļauj šādu diskriminējošu rīcībspējas atņemšanu**, bet drīzāk pieprasa, ka **nepieciešams nodrošināt atbalstu rīcībspējas īstenošanā**”.

Vispārējais komentārs skaidri norāda, ka “lai izpildītu Konvencijas 12. panta noteikumus, nav pietiekami izstrādāt atbalstītās lēmumu pieņemšanas sistēmas paralēli aizvietotās lēmumu pieņemšanas sistēmām.”¹³ Tas nozīmē, ka aizvietotās lēmumu pieņemšanas sistēmas ir pilnībā izskaužamas un aizvietojamas ar atbalstītās lēmumu pieņemšanas sistēmām.

3.4 Tiesības uz individuālu atbalstu lēmumu pieņemšanā un rīcībspējas īstenošanā

Dažiem cilvēkiem var būt nepieciešams atbalsts lēmumu pieņemšanā un rīcībspējas īstenošanā. KPPIT 19. pants paredz atbalsta, tostarp personiskā asistenta pieejamību jebkurā jomā, kas nepieciešama neatkarīgai dzīvei, lai iekļautos sabiedrībā un lai novērstu izolāciju un segregāciju. KPPIT 12. pants garantē piekļuvi atbalstam cilvēkiem, kuriem var būt nepieciešams atbalsts rīcībspējas īstenošanā. *“Atbalstot rīcībspējas īstenošanu, ir jāciena personu ar invaliditāti tiesības, griba un izvēles.”*¹⁴

Vispārējais komentārs norāda, ka *““atbalsts” rīcībspējas īstenošanā ir plašs termins.”*¹⁵ *“Tā kā personas ar invaliditāti ir ļoti dažādas, arī sniedzamā atbalsta veidi un intensitāte var ievērojami atšķirties.”*¹⁶ Atbalstam ir jābūt pieejamam visiem. Personai nepieciešamajam atbalsta apjomam, nevajadzētu būt šķērslim saņemt atbalstu lēmumu pieņemšanā,¹⁷ un veids, kādā notiek saziņa ar personu, pat, ja saziņa ir netradicionāla, nedrīkst būt šķērslis atbalsta lēmumu pieņemšanai liegšanai. Tāpat dažos gadījumos var būt grūti pilnībā izprast personas pausto gribu. Tomēr šādas grūtības nevar būt iemesls gribas noskaidrošanas aizvietošanai ar atbalstītās personas vietā pieņemtu lēmumu “personas vislabākajās interesēs”. Jēdziens [personas] “vislabākās intereses” jāaizstāj ar jēdzienu [personas] “gribas, vēlmju un izvēļu vislabākā interpretācija”.

Atbalsts lēmumu pieņemšanā un rīcībspējas īstenošanā var tik sniegts, izmantojot gan *“formālus, gan neformālus atbalsta pasākumus”*¹⁸. Valstīm ir pienākums nodrošināt formālus atbalsta pasākumus. *“Personas ar invaliditāti var izvēlēties vienu vai vairākas atbalsta personas, kam persona uzticas, un kas personai var palīdzēt īstenot savu rīcībspēju konkrētās jomās.”*¹⁹ Personas ar invaliditāti var arī izmantot līdzinieku sniegtu atbalstu vai aizstāvību (tai skaitā paš aizstāvības [organizāciju] atbalstu). Cits atbalsta veids ir **palīdzība komunikācijā**, kas ir saistīta ar dažādu netradicionālu, tostarp neverbālu, saziņas metožu izstrādi un attīstību. “Daudzām personām ar invaliditāti, **spēja iepriekš plānot** nākotni

¹¹ Skatīt Vispārējā komentāra 15. paragrāfu

¹² Skatīt Vispārējā komentāra 13. paragrāfu

¹³ Skatīt Vispārējā komentāra 28. paragrāfu

¹⁴ Skatīt Vispārējā komentāra 17. paragrāfu

¹⁵ Ibid

¹⁶ Skatīt Vispārējā komentāra 18. paragrāfu

¹⁷ Piemēram, Vispārējā komentāra 29. panta a) un c)

¹⁸ Skatīt Vispārējā komentāra 17. paragrāfu

¹⁹ Ibid

ir svarīgs atbalsta veids, jo tas sniedz personai iespēju paust savu gribu un izvēles, kuras būs jāievēro laikā, kad persona pati nespēs citiem paust savas vēlmes.”²⁰ Visām personām ir tiesības piedalīties iepriekšējā plānošanā, saņemot plānošanas procesam nepieciešamo atbalstu.

Tiesības uz rīcībspēju arī nozīmē, ka **“dažas personas ar invaliditāti var tikai vēlēties, lai to tiesības uz rīcībspēju tiktu atzītas un var nevēlēties īstenot savas tiesības uz atbalstu.”**²¹

Personām ar invaliditāti nodrošinātai aizsardzībai atbalstītās lēmumu pieņemšanas ietvarā **jāciena** personas tiesības, griba un izvēle, tostarp **“tiesības riskēt un kļūdīties”**.²²

Jebkurš personām ar invaliditāti nodrošinātais atbalsts ir mērķēts uz cilvēktiesībām, sociālo iekļaušanu un ņem vērā personu pausto gribu un izvēles. Lēmumu pieņemšana un rīcībspējas īstenošana ir ikdienas aktivitātes un attiecībā uz nopietniem jautājumiem tā var tikt īstenota tikai tad, ja personai ir iespēja pašai kļūt par savas dzīves noteicēju.

3.5 Tiesības uz drošību, īstenojot rīcībspēju

Atbalstītās lēmumu pieņemšanas jēdziena trešais elements ir **atbilstošu un efektīvu aizsargmehānismu** ietveršana atbalsta sistēmā. Šo aizsargmehānismu **primārais mērķis** ir garantēt **personas tiesību, gribas un izvēles ievērošanu**. “Atbalsts rīcībspējas īstenošanā nekad nedrīkst tikt pielīdzināts aizvītojamajam lēmumu pieņemšanai.”²³ Tādējādi **aizsargmehānismiem jānodrošina aizsardzība** no jebkādas **pārmērīgas ietekmes vai ļaunprātīgas izmantošanas**.

“Attiecībā uz pieaugušajiem, “vislabāko interešu princips” nav uzskatāms par 12. pantam atbilstošu aizsargmehānismu. Lai nodrošinātu, ka personas ar invaliditāti līdzvērtīgi citiem var īstenot savas tiesības uz rīcībspēju, “gribas un izvēles vislabākās interpretācijas” paradigmai jāaizvieto “vislabāko interešu” paradigma”.²⁴ Faktiski, tas nozīmē, ka atbalstītāji, izmantojot dažādas metodes, piemēram, komunikācijas tabulas, centīsies izprast, ko atbalstāmās personas pauž ar savu uzvedību (skatīt 5.12.4. nodaļu), vai izprast viņu lēmumu kontekstu, ar uz personu vērstās plānošanas instrumentu palīdzību, cenšoties padziļinātāk iepazīt situāciju (piemēram, 5.12.4. nodaļa).

3.6 Tiesības uz universālo dizainu un saprātīgiem pielāgojumiem

Atbalsts rīcībspējas īstenošanā arī ietver pasākumus, kas saistīti ar **universālo dizainu un pieejamību**. Tas prasa privātajiem un publiskajiem pakalpojumu sniedzējiem, piemēram, bankām, finansu iestādēm, ārstniecības personām un citiem pakalpojumu sniedzējiem sniegt informāciju saprotamā veidā vai nodrošināt profesionālu skaidrojumu, kas palīdzētu personām ar invaliditāti veikt tiesiskus darījumus, atverot bankas kontu, slēdzot līgumus vai veicot citas darījumus.²⁵ “Universālais dizains” un “saprātīgais pielāgojums” definēti KPPIT 2. pantā, savukārt dalībvalstu pienākumi uzskaitīti KPPIT 9. pantā.

²⁰ Ibid

²¹ Skatīt Vispārējā komentāra 19. paragrāfu

²² Skatīt Vispārējā komentāra 22. paragrāfu

²³ Skatīt Vispārējā komentāra 17. paragrāfu

²⁴ Skatīt Vispārējā komentāra 21. paragrāfu

²⁵ Skatīt Vispārējā komentāra 34. paragrāfu

4 KPPIT 12. panta nozīme sociālajā iekļaušanā un cīņā pret personu ar invaliditāti diskrimināciju

“12. pants balstās Konvencijas vispārējos principos, kas norādīti [KPPIT] 3. pantā, proti, cilvēkam piemērojamas cieņas, personīgās patstāvības, tostarp personīgās izvēles brīvības un personas neatkarības ievērošana, diskriminācijas aizliegums, pilnīga un efektīva līdzdalība un integrācija sabiedrībā, cīņa pret atšķirīgo un personu ar invaliditāti kā cilvēku daudzveidības un cilvēces daļas pieņemšana, iespēju vienlīdzība, pieejamība, vīriešu un sieviešu vienlīdzība un cīņa pret bērnu ar invaliditāti spēju attīstību un cīņa pret bērnu ar invaliditāti tiesībām saglabāt savu identitāti.”²⁶

Konvencijas 12. pantu bieži vien dēvē par Konvencijas “kodolu”. 12. pantā garantētās tiesības uz rīcībspēju cieši un neatņemami ir saistītas ar citām Konvencijā iekļautajām tiesībām. **“Rīcībspēja ir nepieciešama, lai persona varētu īstenot savas pilsoniskās, politiskās, sociālās un kultūras tiesības.** Tā personām ar invaliditāti ir īpaši svarīga, kad tām ir jāpieņem pamatlēmumi saistībā ar savu veselību, izglītību un darbu.”²⁷ 12. pants ir saistīts ar 16. pantu, kas prasa dalībvalstīm veikt visus nepieciešamos pasākumus, lai aizsargātu personas ar invaliditāti gan mājās, gan ārpus tām no visu veidu ekspluatācijas, vardarbības un ļaunprātīgas izmantošanas. Rīcībspēja ir arī cieši saistīta ar 19. pantu par patstāvīgu dzīvesveidu un iekļaušanu sabiedrībā. **“Rīcībspēja ir atslēga jēgpilnai līdzdalībai sabiedriskajā dzīvē.”²⁸**

Komiteja sava Vispārējā komentāra Nr. 5 (2017) projektā atzīmē, ka rīcībspēja un vienlīdzīga tiesībspējas atzišana “ir pamats tiesībām uz neatkarīgu dzīvi sabiedrībā pieaugušajiem ar invaliditāti”²⁹. Tajā pašā laikā personām jābūt sabiedrības locekļiem, lai pilnībā izmantotu savu rīcībspēju kā citi.³⁰ Bez pieejamiem un sasniedzamiem sabiedrībā balstītiem pakalpojumiem, mājās pieejamiem pakalpojumiem un atbalsta, tostarp personīgā asistenta pakalpojuma un iespējas izvēlēties dzīvesvietu un citiem 19. pantā izvirzītajiem nosacījumiem, personām būs ierobežotas iespējas īstenot savu rīcībspēju, kas var samazināt piemērotas dzīves izvēles iespējas.

12. pantā iekļautajām tiesībām ir praktiska ietekme uz personu ar invaliditāti dzīvi. Tās [tiesības] noved pie lielākas pašnoteikšanās (Kohn et al., 2013 cit in Blanck and Martinis 2015b: 26), kas nozīmē būt patstāvīgam un iekļautam sabiedrībā, veselīgākam un spējīgam atpazīt un pretoties ļaunprātīgai izmantošanai (Powers et al., 2012 cit in Blanck and Martinis, 2015b: 27). Īstena integrācija sabiedrībā nozīmē būt integrētam visos sabiedrības aspektos, tai skaitā arī finanšu jomā (Martinis, Wohl, Mills, 2015: 8).

Praktiskie piemēri par rīcībspējas un vienlīdzīgas tiesībspējas atzišanas pozitīvo ietekmi uz cilvēku dzīvi ir pieejami Ceļvedī par labu un daudzsološu praksi.

²⁶ Skatīt Vispārējā komentāra 4. paragrāfu

²⁷ Skatīt Vispārējā komentāra 8. paragrāfu

²⁸ Skatīt Vispārējā komentāra 13. paragrāfu

²⁹ Draft General Comment No. 5 (2017) par. 26

³⁰ Draft General Comment No. 5 (2017) par. 78

5 Apmācību par 12. pantu izglītojošie mērķi

Šajā nodaļā apkopoti vienas un trīs dienu apmācību mērķi par Konvencijas par cilvēku ar invaliditāti tiesībām 12. pantu. Abas apmācības būs iekļaujošas un tajās piedalīsies cilvēki ar dažādām vajadzībām un spējām: cilvēki ar invaliditāti, viņu ģimenes, atbalsta pakalpojumu sniedzēji, augstskolu studenti un pasniedzēji, valsts pārvaldes darbinieki, politikas veidotāji un sabiedrības pārstāvji. Apmācības vadīs divi treneri, no kuriem viens būs cilvēks ar invaliditāti.

5.1 Vienas dienas apmācības

Vienas dienas apmācības domātas lielākai atšķirīgu cilvēku grupai³¹: augstskolu studenti un pasniedzēji (galvenokārt, tie, kuri mācās vai māca sociālo darbu un tiesību zinātnes), cilvēki ar intelektuālās attīstības traucējumiem un garīgās veselības problēmām, viņu ģimenes locekļi, atbalsta pakalpojumu sniedzēju personāls, valsts pārvaldes pārstāvji un politikas veidotāji. Apmācību rezultātā dalībnieki apzināsies, ko nozīmē vienlīdzīgas tiesības. Apmācībām ir šādi izglītojošie mērķi:

- Apzināties cilvēku cieņas un tiesību vienlīdzību.
- Izprast pārmaiņu būtību: paradigmas maiņu no “labākajām interesēm” uz “tiesībām, gribu un izvēli”, un kāda ir atbilstoša valsts iejaukšanās pieaugušo dzīvē.
- Apzināties, ko cilvēkiem ar invaliditāti nozīmē Konvencijas 12. panta īstenošana un kā tas ir saistīts ar citu Konvencijā noteikto tiesību īstenošanu, t.sk. tiesības uz neatkarīgu dzīvi un līdzdalību kopienas dzīvē, un pieeja tiesai.
- Apzināties, ko 12. panta īstenošana nozīmē manai (dalībnieka) īpašajai lomai – ko es varu darīt, lai to īstenotu.
- Izprast ‘dabisko atbalstītāju’ nozīmi lēmuma pieņemšanā.
- Izprast, ko nozīmē būt vienlīdzīgiem, nodrošinot savstarpēju atbalstu, cieņu un tiesības.

Dalībnieku atšķirības, t.sk. izcelsmes un spēju ziņā, drīzāk ir mācību iespējas kā problēma. Treneru rokasgrāmatā tiks iekļautas metodes apmācāmo sadalīšanai grupās un grupu darbam.

Apmācību laikā tiks nodrošināta savstarpējā cieņa un iesaiste, tādējādi nodrošinot iespējas izmantot dažādas mācību metodes.

5.2 Trīs dienu apmācības

Trīs dienu apmācības domātas mazākai, aptuveni 12 cilvēku grupai, kuriem ir invaliditāte un viņu atbalstītājiem, kas pārstāv ģimenes vai atbalsta pakalpojumu sniedzējus. Šo apmācību izglītojošie mērķi ir daudz praktiskāki, tādējādi dodot iespēju uzlabot dalībnieku lēmumu pieņemšanas prasmes un atbalstu lēmuma pieņemšanā citiem cilvēkiem:

- Apzināties, ka visi cilvēki pieņem lēmumus un izmanto atbalstu lēmuma pieņemšanā. Cilvēkiem ar invaliditāti ir tiesības uz rīcībspēju, un tiesības saņemt atbilstošu atbalstu, īstenojot šīs tiesības.

³¹ Projekta IDEA 12 ietvaros liela grupa ir grupa, kurā ir apmēram 30 dalībnieki.

- Izprast lēmuma pieņemšanas nozīmi tiesiskās rīcības nodrošināšanai, un nošķirt “lēmuma pieņemšanu” un “tiesisko rīcību”.
- Izprast atšķirības starp “aizvietoto lēmuma pieņemšanu” un “atbalstīto lēmuma pieņemšanu”, un izprast atbalstītās lēmuma pieņemšanas nozīmi cilvēku ar invaliditāti dzīvē un to saikni ar citām Konvencijā noteiktajām cilvēktiesībām, piemēram, tiesības uz neatkarīgu dzīvi un līdzdalību kopienas dzīvē, vai pieeja tiesai.
- Apzināt atbalstītās lēmumu pieņemšanas principus.
- Izprast, ka atbalsta persona ir atbalstītājs nevis lēmuma pieņēmējs.³²
- Spēt atšķirt savu “gribu un vēlmes” no atbalsta personas “gribas un vēlmēm”.
- Apzināties dažādus lēmuma pieņemšanas veidus un intensitāti.
- Spēt izmantot uz personu vērtās domāšanas un plānošanas pamatmetodes, nodrošinot atbalstu lēmuma pieņemšanā.

Daudzās valstīs varētu būt pārrāvums starp ‘paradigmas maiņu’ no aizvietotās lēmuma pieņemšanas un tiesību sistēmā noteikto realitāti, kas joprojām prasa pierādīt garīgās spējas un formāli atņemt rīcībspēju. Treneriem ir jāspēj iedot praktiskus padomus par to, kā nodrošināt atbalstu lēmuma pieņemšanā atbilstoši Konvencijas 12. pantam, vienlaikus orientējoties valsts likumdošanā, kas nosaka aizgādnības principus.

³² Tajā pašā laikā atbalsta personai ir jāspēj procesā ieguldīt savu pieredzi, zināšanas, resursus, utt. process ir līdzīgs kā “dalītā lēmuma pieņemšana”, kas medicīnā pazīstama kā “informētā piekrišana”.

6 Apmācību tēmas

Lielākā daļa no apmācību tēmām ir paredzētas abu veidu apmācībām (vienas dienas un trīs dienu). Atsevišķos punktos atzīmētās tēmas, kas domātas tikai specifiskai mērķa grupai. Detalizācijas pakāpe tiks norādīta treneru rokasgrāmatā.

6.1 12. panta ieviešana Eiropas Savienībā

Attiecībā uz Konvencijas 12. panta ieviešanu, Komiteja *“ar dziļām bažām atzīmē, ka Eiropas Savienībā joprojām lielam skaitam cilvēku ar invaliditāti ir ierobežota rīcībspēja”*.

“Komiteja rekomendē Eiropas Savienībai veikt atbilstošus pasākumus, lai visām personām ar invaliditāti, kurām ir atņemta rīcībspēja, saskaņā ar Konvenciju tiktu nodrošināta iespēja izmantot visas Eiropas Savienības līgumos un tiesību aktos nostiprinātās tiesības, tādām kā pieeja tiesai, precēm un pakalpojumiem, t.sk., banku sniegtajiem pakalpojumiem, pieeja nodarbinātībai un veselības aprūpei, kā arī vēlēšanu un patērētāju tiesības, kā tas noteikts Komitejas Vispārējā komentārā Nr. 1 (2014) Vienlīdzīga tiesībspējas atzīšana.”

Lai palīdzētu personai īstenot rīcībspēju, var tikt piemēroti saprātīgi pielāgojumi, piemēram, izmantojot banku vai medicīnas iestāžu sniegtos pakalpojumus. Komiteja norāda, ka: *“[Tā] ir nobažījies, ka Padomes direktīvas 2000/43, 2000/113 un 2006/54 skaidri neaizliedz diskrimināciju uz invaliditātes pamata un nenosaka saprātīgu pielāgošanu personām ar invaliditāti tādās jomās kā sociālā aizsardzība, veselības aprūpe, rehabilitācija, izglītība un pieeja precēm un pakalpojumiem, tādiem kā mājoklis, transports un apdrošināšana”*.

6.2 12. panta īstenošana projekta IDEA 12 partneru valstīs

Saskaņā ar vairākiem Komitejas ziņojumiem ne visās Eiropas valstīs, īstenojot 12. pantu, tiek pilnībā sasniegtas Konvencijā noteiktās prasības. Tas nozīmē, ka mūsu apmācību pasākumu dalībnieki praksē saskarsies ar gadījumiem, kad joprojām dažādos veidos pastāv aizvītotā lēmumu pieņemšana. Balstoties uz Komitejas rekomendācijām, treneri informēs apmācību dalībniekus par 12. panta īstenošanu konkrētajā valstī.

Katrs projekta partneris sniegs īsu apkopojumu par 12. panta īstenošanu konkrētajā valstī: skatīt pielikumā Nr. 1. ietverto informāciju par Konvencijas ratifikāciju, noslēguma piezīmēm par 5. un 12. panta īstenošanu un nacionālajiem tiesību aktiem un praksi.

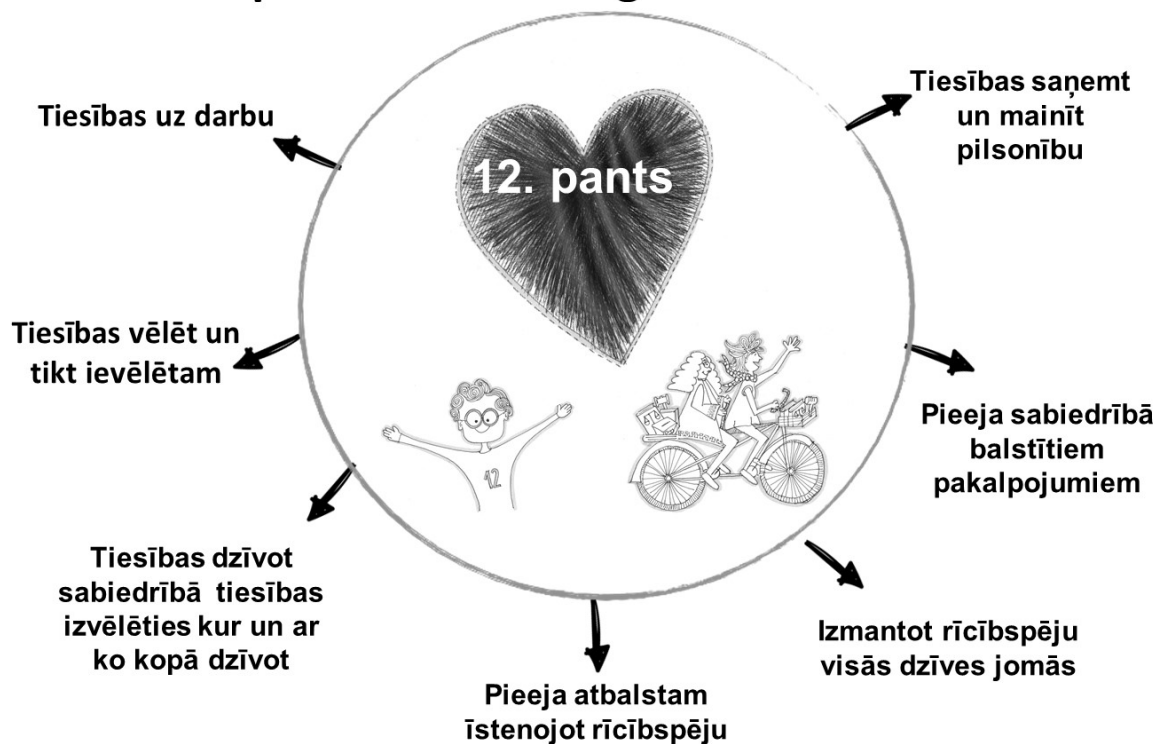
6.3 Ko 12. pants maina cilvēku ar invaliditāti dzīvē

Rīcībspējas izmantošana (ar nepieciešamo atbalstu) visās dzīves jomās ir būtisks nosacījums visu citu tiesību izmantošanai, tādu kā tiesības izvēlēties dzīvesvietu, darbu, tiesības vēlēties un/vai tikt ievēlētam.

Apmācību ietvaros dalībniekiem būs iespēja uzzināt cilvēku, kuri panākuši savas rīcībspējas atjaunošanu, personīgos stāstus un to, kā tas mainījis viņu dzīvi.

Rīcībspēja (un atbalsts tās īstenošanai) ir ļoti svarīga daudzām citām jomām. Zemāk redzamā shēma parāda, ka 12. pants ir priekšnosacījums daudzu citu pamata tiesību un pamata brīvību izmantošanai un ietekmē dažādas dzīves jomas.

1. pants Visu cilvēktiesību un pamata brīvību pilna un vienlīdzīga izmantošana

6.4 Rīcībspējas jēdziena paradigmas maiņa

Konvencijas 12. pants oficiāli atzīst pāreju no vecā rīcībspējas ierobežošanas modeļa uz jauno atbalstītās lēmuma pieņemšanas modeli:

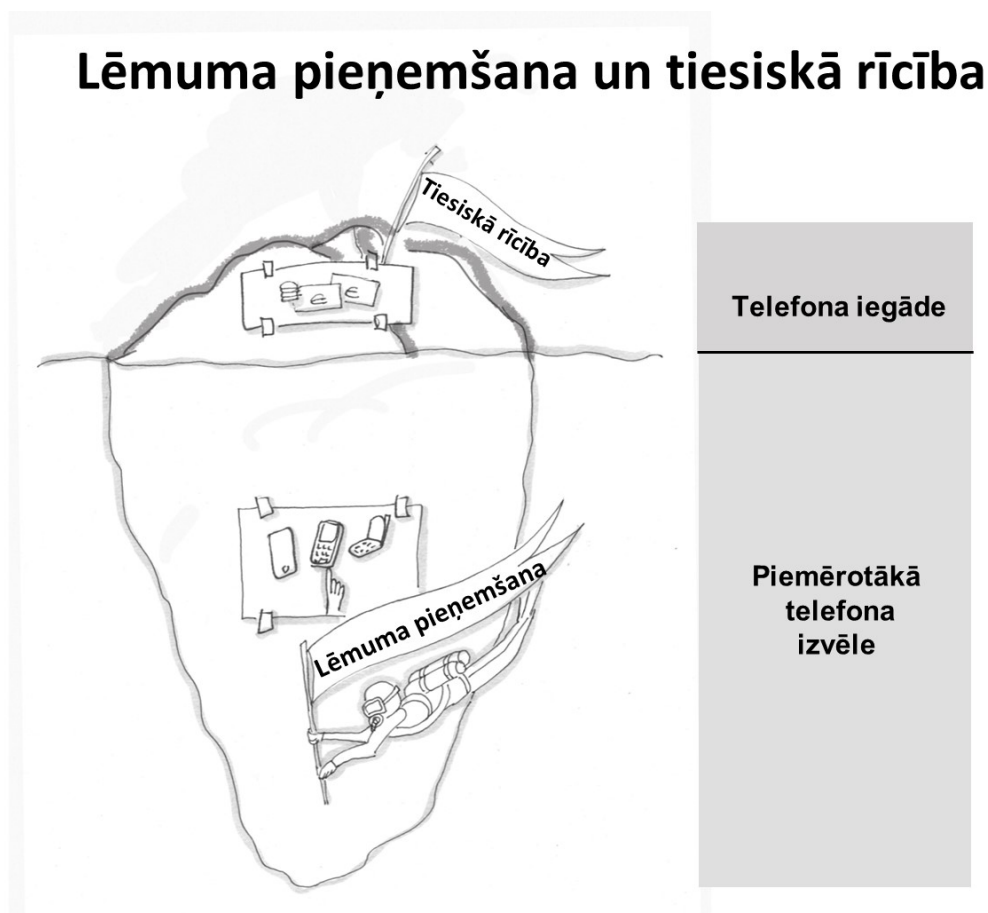
No aizvietotās lēmumu pieņemšanas	Uz atbalstīto lēmumu pieņemšanu
Garīgo spēju pārbaude ar mērķi izlemt, vai personas rīcībspēja ir vai nav ierobežojama	Apzināties lēmuma pieņemšanai nepieciešamo atbalstu
Identificēt labākās intereses (pirmajā vietā izvirzot veselību un drošību)	Pielikt visas pūles, lai sasniegtu personas labāko gribas un vēlmju interpretāciju

Atbalstītā lēmuma pieņemšana ir balstīta uz izpratni, ka rīcībspēja un garīgās spējas ir atšķirīgi jēdzieni. Tā nosaka, ka tiesības uz rīcībspēju nevar izrietēt un būt atkarīgas no cilvēka garīgajām spējām.

6.5 Atbalsts lēmumu pieņemšanā attiecībā uz rīcībspēju

Lēmuma pieņemšanas process var vai nevar beigties ar tiesisku rīcību. No otras puses, tiesiska rīcība vienmēr ir lēmuma pieņemšanas procesa rezultāts. Cilvēki ļoti skaidri apzinās tiesisko rīcību, savukārt

lēmuma pieņemšanas process var palikt neskaidrs. Neskatoties uz to, ļoti bieži lēmuma pieņemšana var būt diezgan sarežģīta un var prasīt daudz laika, savukārt tiesiskā rīcība, piemēram, telefona iegāde, var būt ļoti viegla un ātra.

Lai izskaidrotu attiecības starp lēmuma pieņemšanu un tiesisko rīcību, mēs izmantosim aisberga modeli, kurā lēmuma pieņemšanas process tiks attēlots kā aisberga neredzamā daļa, kas atrodas zem ūdens, savukārt tiesiskā rīcība kā aisberga virsotne.

Kā piemēru mēs varam izmantot mobilā telefona iegādi - rīcību, kas ir labi pazīstama visās kultūrās. Kad mēs vēlamies iegādāties mobilo telefonu, mēs pavadām ļoti daudz laika, lai to izvēlētos – vai nu apspriežoties ar draugiem, vai apzinot dažādas iespējas internetā. Kad mēs esam pieņēmuši lēmumu, paša telefona iegāde ir ļoti ātrs notikums.

6.6 Atbalsta intensitāte lēmuma pieņemšanā

Saskaņā ar Vispārējo komentāru par 12. pantu valstij ir pienākums izstrādāt un nodrošināt lēmuma pieņemšanas atbalsta formas. Katra no šīm formām var atšķirties pēc sniegtā atbalsta intensitātes.

Nodrošinot atbalstu lēmuma pieņemšanā, vispirms nepieciešams domāt par atbalsta līmeni, kāds lēmuma pieņēmējam ir nepieciešams, un vai vispār viņam ir nepieciešams atbalsts. Atbalstītajā lēmuma pieņemšanā var izšķirt 3 intensitātes līmeņus:

1. **Persona pati pieņem savus lēmumus** bez papildus atbalsta no atbalsta personas puses. Tai var būt vajadzīgs tikai regulārs atbalsts konsultāciju veidā no ģimenes locekļiem vai draugiem.
2. **Persona pieņem savus lēmumus ar atbalstu**, ko sniedz atbalsta persona. Tas var ietvert atbalstu, kas nepieciešams, lai apzinātos lēmumu, apkopotu informāciju, izskaidrotu dažādās alternatīvas un iespējas, izdarītu izvēli starp dažādaajām alternatīvām, un pārskatītu lēmumu un tā sekas. Šie atbalsta veidi ir intensīvāki nekā vienkārša personas konsultēšana un prasa regulāru iesaisti ikdienas lēmumu pieņemšanā.³³
3. **Personas gribu un vēlmes nosaka atbalstītāji**. Atbalstītāji ņem vērā un spēj trešajām pusēm tiesiskās rīcības nolūkā interpretēt personas gribu un vēlmes. Šobrīd situācijās, kad nav zināma cilvēka griba un vēlmes, gribas prezumpcija ir galvenais princips. Tiek sagaidīts, ka turpināsies darbs, lai izprastu personas gribu un vēlmes un izveidotu komunikāciju ar cilvēku.

Divas svarīgas piezīmes: 1) šie trīs līmeņi nodrošina lēmuma pieņemšanā nepieciešamā atbalsta nepārtrauktību. Nav nepieciešams nošķirt individuālus līmeņus; 2) vienam un tam pašam cilvēkam dažādos laikos un, pieņemot dažādus lēmumus, var būt nepieciešams atšķirīgs atbalsta līmenis.

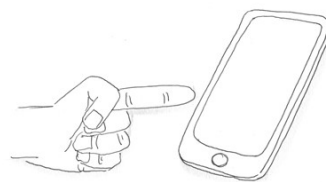
Kad tiek atbalstīts cilvēks, kuram ir smaga invaliditāte, bez pietiekamām zināšanām par viņa gribu un vēlmēm, mēs neiesaistāmies atbalstītā lēmuma pieņemšanā, bet gan personas pārstāvībā. Mēģinot noteikt personas gribu un vēlmes turpmākajiem lēmumiem, mēs sekojam sociāli pieņemtajām vērtībām.

Atbalsta intensitāte lēmumu pieņemšanā

**Paša, lēmums
neatkarīgs**

Es

**Paša lēmums
ar papildus
atbalstu**

Es

**Lēmums balstīts uz
personas labāko
gribas un vēlmju
izpratni**

Atbalstītāji

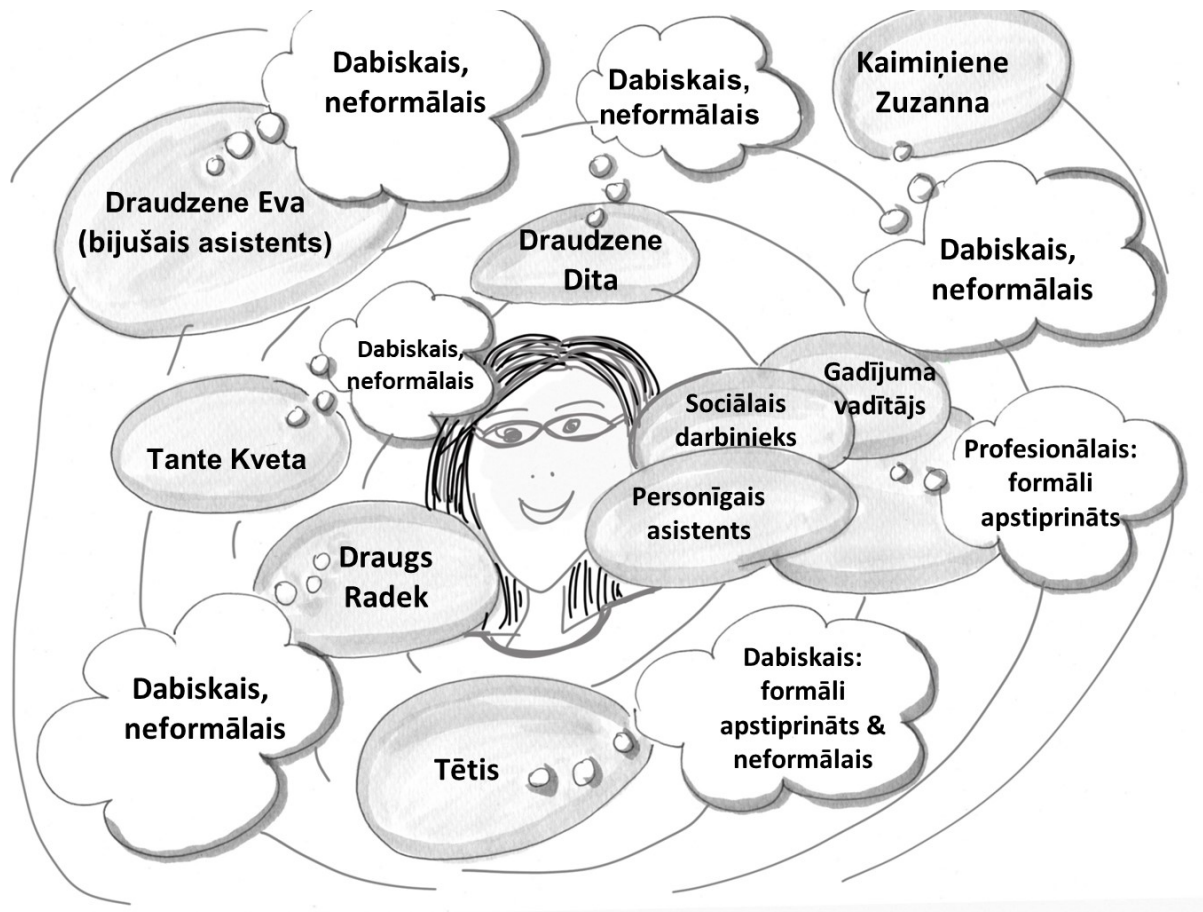
Gribas prezumpcija. Personas griba ir jāpārbauda.

³³ Pirmo un otro līmeni nepieciešams nošķirt tāpēc, lai identificētu nepieciešamo atbalstu. Mums ir jāspēj pateikt, ka valstij ir jānodrošina cilvēkiem kāds atbalsts.

6.7 Kurš var sniegt atbalstu lēmumu pieņemšanā un rīcībspējas īstenošanā

Atbalstītās lēmuma pieņemšanas ietvaros, attiecības tiek uzskatītas par atbalsta avotiem. Ideālā variantā, atbalstu nodrošina cilvēku grupa, kurai persona uzticas, galvenokārt, neapmaksāts dabiskā atbalsta loks, ko veido ģimene un draugi. Praksē ļoti bieži grupu veido uzticami cilvēki no personas sociālās vides un profesionāļi, kas iesaistīti personas aprūpē un atbalstā. Personai, kura nodrošina atbalstu, var būt formāls statuss – tos var formāli apstiprināt vai nozīmēt tiesa. Iespēju spektrs attēlots sekojošā tabulā:

	Nēformālais atbalsts (Nav formālās atzīšanas rīcības)	Formālais atbalsts (Formāli atzinusi tiesa, notārs, civillīgums, utt.)
Profesionālais atbalsts (apmaksāti vai neapmaksāti profesionāļi, t.sk. līdzīgs-līdzīgajam sniegtais atbalsts)	Pirms pieņemt lēmumu, vai piekrist operācijai, personīgais asistents palīdz Jānim izprast ārsta sniegto informāciju par viņa veselības stāvokli. Filips, kurš ir bijušais garīgā veselības dienesta pakalpojumu izmantotājs, sniedz atbalstu lēmumu pieņemšanā par veselības aprūpi cilvēkiem, kuri atrodas psihoneiroloģiskajā slimnīcā. Pēteris, kuram ir personīgā pieredze, izmantojot atbalstu lēmumu pieņemšanā, palīdz savai draudzenei Martai noformulēt viņas pašas viedokli par viņas darbu.	Profesionāla atbalsta persona, ko nozīmējusi tiesa, palīdz Evai noslēgt nomas līgumu. Tiesa nozīmē bijušo garīgās veselības pakalpojumu izmantotāju organizācijas pārstāvi pārstāvēt personu ar garīgās veselības traucējumiem tiesas procesā. Bijušais garīgās veselības pakalpojumu izmantotājs, kurš ir starpdisciplināras mobilās komandas (darbam kopienā) loceklis.
Dabiskie atbalsta sniedzēji (cilvēku loks, kuriem netiek maksāts)	Tomasa mamma palīdz viņam pārvaldīt viņa bankas kontu. Kaimiņiene palīdz Robertam izprast dažādu cepamo pannu priekšrocības, pirms viņš pieņem lēmumu par to, kuru no tām pirkt.	Veras brāli par atbalsta personu iecēlusi tiesa, lai palīdzētu viņai atvērt bankas kontu un izveidotu regulāros maksājumus.

Persona var kļūt par ekspertu pieredzes rezultātā, piemēram, persona, kuras rīcībspēja tiek apšaubīta.

Ir arī vispārējs atbalsts lēmumu pieņemšanā, kas pieejams visiem iedzīvotājiem. Šo atbalstu sniedz parādu konsultants, nodokļu konsultants, eksperti, kas sniedz atbalstu saistībā ar piekļuvi sociālā nodrošinājuma maksājumiem, finanšu konsultants, pacientu organizācijas, utt. Saskaņā ar 12. pantu šī netiek uzskatīta par atbalstīto lēmuma pieņemšanu, jo cilvēkiem, kuriem nepieciešams atbalsts lēmuma pieņemšanā, bieži vien būs nepieciešams arī formāls vai neformāls atbalsts, lai izmantotu vispārējo, visiem pieejamo atbalstu.

6.8 Atbalsta nodrošināšanas process lēmumu pieņemšanā (tikai 3 dienu apmācībās)

Atbalsta personai varētu būt noderīgi, ja tai ir strukturēta pieeja atbalstam. Dažādi cilvēki var izmantot dažādus atbalsta elementus. Šī ir pamata pieeja atbalstam:

- 1) **Identificēt pieņemamo lēmumu:** definēt lēmuma veidu, risināmo problēmu.
- 2) **Apkopot nepieciešamo informāciju:** apkopot informāciju par vajadzībām, vēlmēm, iespējām, informācijas avotus (internets, grāmatas, citi cilvēki, citi avoti).
- 3) **Apzināties alternatīvas:** apzināties iespējamās rīcības veidus vai alternatīvas.
- 4) **Izskatīt alternatīvas:** izskatīt, kā dažādas alternatīvas var atrisināt problēmas un kādas ir sekas katrai no alternatīvām.

- 5) **Izvēlēties starp alternatīvām:** izvērtējot visu pieejamo informāciju, tiek izvēlēta labākā alternatīva (vai alternatīvu kombinācija).
- 6) **Rīcība:** lai lēmumu īstenotu, ir nepieciešama rīcība – t.sk. tiesiska rīcība.
- 7) **Pārskatīt lēmumu un tā sekas:** tiek pārskatīts lēmuma rezultāts un izvērtēts, vai pirmajā solī apzinātās vajadzības ir sasniegtas. Ja lēmuma īstenošanas rezultātā identificētās vajadzības nav sasniegtas, visu procesu nepieciešams atkārtot.

Atbalsta atsevišķo elementu veids būs atkarīgs no personas vajadzībām. Piemēram, iespējamie rīcības veidi var tikt izskaidroti vienkāršā valodā, izmantojot zīmējumus vai zīmju valodu.

Divas svarīgas piezīmes: 1) atbalsta nodrošināšana lēmumu pieņemšanā ir strukturēts process, kas balstīts uz racionālās izvēles teoriju. Tomēr, lēmumu pieņemšana reālajā dzīvē balstās uz emocijām, heuristiskiem saīsinājumiem un imitācijām; 2) lai sniegtu atbalstu ir labi jāiepazīst cilvēks un tā vajadzības, nevis vienkārši jāizmanto tehniska, soli pa solim pieeja.

6.9 Atbalsta veidi

Atbalsts ir *“resursi un stratēģijas un to var sniegt vecāki, draugi, skolotājs, psihologs, ārsts, vai jebkura piemērota persona vai iestāde”*³⁴, tāda kā jurists vai sociālais darbinieks. Atbalstam var būt vairākas formas:

- Personīgais atbalsts, ko sniedz atbalstītāji no cilvēka dabiskās vides (neapmaksāts, dabiskais atbalsts) un profesionāli (apmaksāts atbalsts).
- Līdzīgs-līdzīgajam, ko nodrošina cilvēki ar līdzīgu pieredzi (piemēram, invaliditāti).
- Palīdzība saziņā: tulki, kas palīdz iztulkot vai izskaidrot īpašo cilvēka komunikācijas veidu.
- Dažāda veida saprātīgi pielāgojumi: vieglā valoda, alternatīvi formāti, viegli lasāmi materiāli, vairāk laika, un pakalpojumu individualizācija.
- Uz personu vērstās domāšanas un plānošanas metodes, t.sk. saziņas tabula un uz nākotni vērstā plānošana.
- Formālā un neformālā personas gribas un vēlmju pārstāvēšana.

Atbalsts var būt nepieciešams jebkurā lēmuma pieņemšanas procesa brīdī, t.sk., (tiesiski) īstenojot lēmumus un pārskatot lēmumus. Atbalsta intensitātei un formai jābūt atkarīgai no personas individuālajām vajadzībām.

6.10 Galvenās metodes, kas izmantojamas atbalstītājā lēmumu pieņemšanā (tikai 3 dienu apmācībās)

Dažas no uz personu vērstās plānošanas metodēm³⁵, kas ir jauna pieeja, plānojot dzīvi un atbalstu, noder arī, nodrošinot atbalstu lēmumu pieņemšanā. Lūk, dažas no visnoderīgākajām metodēm.

³⁴ http://aaidd.org/docs/default-source/sis-docs/aaiddfaqonid_template.pdf?sfvrsn=2

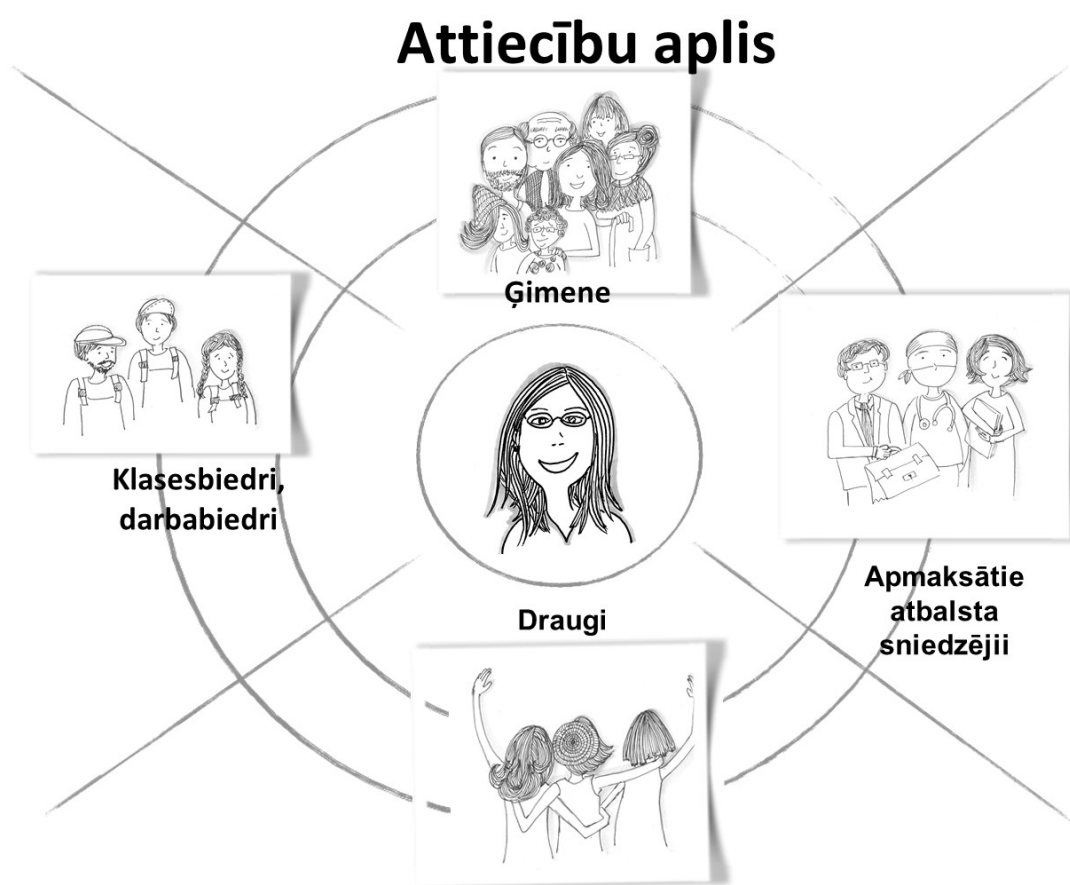
³⁵ Viena no raksturīgākajām uz personu vērstās plānošanas iezīmēm ir personas un to, kuri viņu pazīst vislabāk balsu stirpināšana.

6.10.1 Attiecību karte un atbalsta aplis

Attiecību karte ir pirmais solis, lai izveidotu atbalsta apli. Attiecību karte palīdz uzsākt plānošanu un tuvāk iepazīt atbalstāmo personu un tās atbalsta loku. Labākais atbalsts lēmuma pieņemšanā ir balstīts uz stiprām un uzticības pilnām attiecībām.

Viena no problēmām ar ko nākas saskarties, īstenojot profesionālu atbalstītās lēmuma pieņemšanas modeli, ir tā, ka “uzticēšanās” bieži vien tiek ignorēta. Bieži vien tiek pieņemts, ka profesionāļu labie nodomi nodrošinās uzticības pilnu attiecību veidošanu. Svarīgi, lai profesionāļi apzinās, ka cilvēki, ar kuriem viņi strādās ne vienmēr, viņiem uzticēsies, īpaši, ja viņi ir saistīti ar kādu plašāku hierarhisku sistēmu. Iespējams, profesionāļiem būtu noderīgi pārrunāt, kā strādāt šādos apstākļos.

Otra problēma, ar ko jāsaskaras profesionāļiem, ir “aprūpes nepārtrauktības” trūkums. Profesionāļu mainība un uz uzdevumu orientētas pieejas var izjaukt vai pārtraukt uzticības attiecības, kas katru reizi ir jāveido no jauna.

6.10.2 Kas ir svarīgi atbalstāmajai personai un kas ir svarīgi atbalstāmās personas interesēs

Šis instruments noder situācijās, kad atbalsta persona ir profesionālis vai radnieks, kas jūt lielu atbildību par personas veselību un drošību. Tā dod iespēju nodalīt atbalsta personas skatījumu no personas gribas un vēlmēm, un saglabāt abas perspektīvas nošķirti. Spēja apzināties atšķirības starp uzticības personu un profesionāļu uzskatiem un atbalstāmās personas gribu un vēlmēm, būtu jāiekļauj sociālajos pakalpojumos, tādējādi mainot pakalpojumu sniegšanas kultūru.

Šī metode dod iespēju atbalstītājiem apzināties, ka viņiem nav jāīsteno aizvietotā lēmuma pieņemšana. Metode palīdz viņiem ieraudzīt un izprast atšķirību starp lēmumiem, kas pieņemti personas labākajās interesēs, un lēmumiem, kas pieņemti, nodrošinot atbalstīto lēmumu pieņemšanu.

Lai saprastu, kas ir svarīgi personai no citu personu viedokļa, pirmajā kolonnā (kolonna, kas ir labajā pusē) ietverts risks pāriet uz “labāko interešu” pieeju. Tāpēc labāk ir sākt ar kreisās puses kolonnu un vispirms apzināties un saprast atbalstāmās personas gribu un vēlmes jeb, kas ir svarīgi atbalstāmajai personai, tādējādi nodrošinot “atbalstītās lēmumu pieņemšanas” pieeju.

Kas ir svarīgi personai /svarīgi personas interesēs

6.10.3 Kas darbojas un kas nedarbojas

Pēc tam, kad ir identificēts, kas ir svarīgi personai un kas ir svarīgi personas interesēs, mēs varam izmantot citu plānošanas metodi “Kas darbojas un kas nedarbojas”. Šī metode dod iespēju personai un tās atbalstītājiem apkopot informāciju par to, kādā vidē atbalstāmā persona pašlaik dzīvo un kādas izmaiņas ir nepieciešamas. Metodi var izmantot lēmuma pieņemšanas brīdī. Tāpat kā iepriekšminētajā metodē (5.10.2.), arī šajā ir svarīgi nodalīt atbalstāmās personas un atbalsta personu skatījumu. Nepieciešamības gadījumā var tikt nodalīts arī ģimenes/ draugu un profesionāļu skatījums.

6.10.4 Ceļš (PATH)

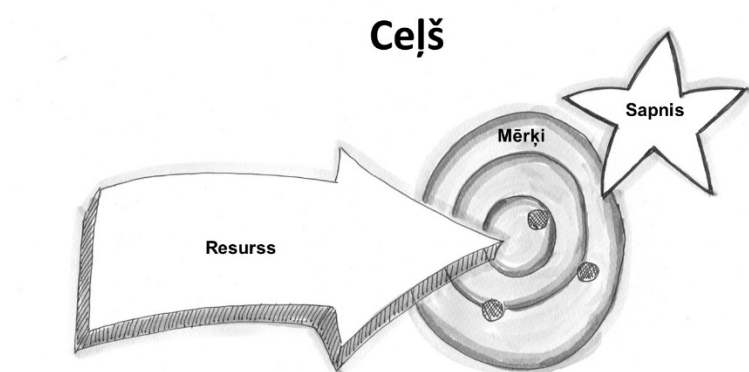
Lai nodrošinātu atbalstu ikdienas lēmumos, atbalsta personām būtu jāzina personas dzīves mērķi³⁶. Šajā gadījumā būtu efektīvi izmantojamas dažas uz personu vērstās plānošanas metodes. Īpaši atbilstoša šim mērķim būt metode Ceļš (PATH). PATH jeb Alternatīvā nākotnes plānošana ar cerību tika izstrādāta 1991. gadā un tās autori ir Džeks Pirpoints, Džons O'Braiens, Marša Forest (Falvey, Forest, Pearpoint, & Rosenberg, 2003: 31).

PATH veido 7 īpašā veidā vizualizēti soļi, un to izmanto, lai veicinātu plānošanas procesu. PATH pamatā ir shēma, kas atspoguļo diskusijas procesu starp cilvēku, kura mērķis ir palīdzēt "fokusa personai" (atbalstāmajai personai) formulēt iespējamās un pozitīvās nākotnes darbības. PATH mērķis ir identificēt konkrētus soļus, kas novedīs pie vēlamām pozitīvām izmaiņām. PATH sākas ar "fokusa personas" sapņiem un turpinās ar soļiem, kurus būtu jāveic, lai sasniegtu šīs pozitīvās izmaiņas.

7 PATH soļi:

1. Sapņi
2. Mērķi
3. Tagadne
4. Iesaistītie cilvēki
5. Stiprināšana
6. Pirmie soļi
7. Turpmākā rīcība

PATH ir lieliska metode, kas dod iespēju apzināties cilvēka sapņus, pozitīvos un iespējamos mērķus. Tā dod iespēju labāk izprast atbalstāmās personas gribu un vēlmes.

³⁶Pamatojoties uz ētiskiem apsvērumiem, būtu ieteicamas arī, ka atbalstāmā persona zina atbalsta sniedzēja dzīves mērķus. Tas palīdz veidot uzticības pilnas attiecības starp atbalstītāju un atbalstāmo personu.

6.10.5 Saziņas tabula

Saziņas tabula ir efektīvs veids kā citiem parādīt un izskaidrot to, ko cilvēks ar savu rīcību un uzvedību vēlas mums pateikt. Šī metode ir īpaši noderīga tad, kad persona nevar sazināties verbāli vai citā formalizētā saziņas veidā (piemēram, zīmju valodā), vai gadījumos, kad personas uzvedība atšķiras no tā, ko viņa saka.

Komunikācija ir divvirzienu process. Tāpēc mums ir nepieciešamas divu veidu sadaļas: 1) Kā mēs saprotam, ko atbalstāmā persona mums saka, un 2) Kā pateikt personai, ko mēs vēlētos, lai viņa darītu.

1. Kā persona komunicē

Tabulai *Kā persona komunicē* atkarībā no situācijas var būt divas formas. Viena, kad mēs nezinām, ko nozīmē personas specifiskā rīcība, mēs varam mēģināt to izskaidrot, ņemot vērā konkrētos apstākļus. Otra situācija ir tad, kad rīcības nozīme kādam ir zināma un mums ir jāapgūst šīs zināšanas, lai tās varētu izmantot visi, kas personai sniedz atbalstu. Šajā gadījumā tabula ir kā vārdnīca, kas sniedz skaidrojumu.

Situācija, apstākļi:	Personas rīcība:	Personas pieredze mums stāsta:	Mums jādara:

2. Kā mēs pasakām personai ar invaliditāti, ko mēs vēlamies darīt

Šī tabula palīdz visām atbalsta personām zināt, ko teikt un ko darīt, lai persona viņus saprastu.

Mēs vēlamies pateikt:	Mēs darām:	Mēs personai sakām:

Saziņas tabulas palīdz mums saprast personu. Sapratne ir pamatnosacījums, lai sniegtu atbalstu lēmuma pieņemšanā.

6.10.6 Atbilstošas atbalsta personas piemeklēšana

Nodrošinot atbalstu specifiskās jomās, mums ir nepieciešamas specifiskas zināšanas un prasmes. Gadījumos, kad atbalstu sniedz apmaksāts profesionālis, ir jābūt ļoti labai atbilstībai starp atbalstāmās personas vajadzībām un atbalsta personu. Izvēloties atbalsta personu, ir jāpadomā par četriem aspektiem:

1. Nepieciešamās prasmes atbalsta sniegšanai
2. Kādās jomās ir nepieciešams atbalsts?
3. Kādām rakstura īpašībām jābūt atbalsta personai?
4. Atbalsta personas un atbalstāmās personas kopīgās intereses.

6.11 Četri svarīgākie atbalstītās lēmumu pieņemšanas elementi

Lai ieviestu 12. pantu un atbalstītās lēmumu pieņemšanas principus, būtiski nodrošināt sekojošus elementus un noteikumus (Bach, 2014:4-5)

1. Personām ar invaliditāti līdzvērtīgi ar citiem **ir rīcībspēja** visās dzīves jomās. Praksē tas nozīmē, ka cilvēki ar invaliditāti pieņem lēmumus un viņu lēmumi tiek ievēroti. (Konvencijas 12. (2) pants)

2. Valstij ir **pienākums nodrošināt tā atbalsta pieejamību**, kas tām varētu būt nepieciešams, īstenojot savu rīcībspēju. (Konvencijas 12. (3) pants)
3. Valstij ir **pienākums nodrošināt garantijas**, lai nepieļautu ļaunprātīgu izmantošanu, kā arī jānodrošina, ka, veicot ar rīcībspējas īstenošanu saistītos pasākumus, tiek ievērotas attiecīgās personas tiesības, griba un izvēle, netiek pieļauti interešu konflikti un ietekmes ļaunprātīga izmantošana, tie ir samērīgi un atbilstoši konkrētās personas apstākļiem, tos piemēro uz pēc iespējas īsāku laiku. Tāpat valstij jānodrošina pasākumi, **lai aizsargātu no visu veidu ekspluatācijas, vardarbības un ļaunprātīgas izmantošanas**. (Konvencijas 12. (4) pants un 16. pants)
4. Dalībvalstis veic visus atbilstošos pasākumus, lai nodrošinātu, ka tiek veikti **saprātīgi pielāgojumi** – pielāgojumi, kad cilvēkiem ar invaliditāti dod iespējas īstenot cilvēktiesības tāpat kā citiem. (Konvencijas 5. (3) pants)

Lai īstenotu 12. pantu, izpratne par šiem nozīmīgajiem principiem ir ļoti svarīga.

6.12 Saprātīga pielāgošana

Saskaņā ar Konvencijas 2. pantu, saprātīga pielāgošana nozīmē “vajadzīgās un atbilstošās izmaiņas un korekcijas - ja tās konkrētā gadījumā ir nepieciešamas un neuzliek nesamērīgu vai nepamatotu slogu-, lai nodrošinātu, ka personas ar invaliditāti vienlīdzīgi ar citiem var izmantot vai īstenot visas cilvēktiesības un pamatbrīvības”. Lai īstenotu rīcībspēju, saprātīga pielāgošana var ietvert:³⁷

- Vairāk laika, vieglo valodu, viegli lasāmus materiālus;
- Atbalsta nodrošināšanu lēmumu pieņemšanā un tiesiskajā rīcībā;
- Pienākumu pieņemt noteiktu neatkarības līmeni lēmumu pieņemšanā un tiesiskajā rīcībā. Dažādās situācijās tas var būt atšķirīgs (piemēram, finanšu līdzekļu pārvaldība neatkarīgi bez atbalsta personas, pieņemt neatkarīgus lēmumus par atsevišķiem veselības jautājumiem).

³⁷ M.Bach adaptēti pielāgošanas veidi (Bach, 2014:9)

7 Pateicības

Mēs izsakām pateicību visiem indivīdiem un organizācijām, kas sniedza nozīmīgus komentārus un ieteikumus šī ziņojuma sagatavošanā

1. Organizācijai “Inclusion Europe”

Rue d’Arlon 55 – B-1040, Brisele, Beļģija
<http://inclusion-europe.eu/>

2. Eiropas Invaliditātes forumam

Square de Meeus 35 | 1000, Brisele, Beļģija
<http://www.edf-feph.org/>

3. Cilvēktiesību Līgai

Burešova 6 | 602 00, Brno, Čehijas Republika
<http://llp.cz/>

4. Eiropas psihiatrijas pārcietēju un psihiatrijas pakalpojumu lietotāju un bijušo lietotāju tīklam (ENUSP)

Vesterbrogade 103, 1.sal | 1620, Kopenhāgena, Dānija
www.enusp.org

5. Organizācijai “Inclusion Czech Republic”

Karlínské laukums 12 | 186 00, Prāga 8, Čehijas Republika
www.spmPCR.cz

6. Yotamam Tolubam

Bizchut | 3 Kanfei Nesharim st. | 9546406, Jerzaleme, Izraēla
<http://bizchut.org.il>

7. Personu ar invaliditāti naionālajai padomei

Partyzánská 1/7, Prāga 7, Čehijas Republika
<http://www.nrzp.cz/>

8. Dr. Piers Goodingam

Melburnas Sociālās līdztiesības institūts, Melburnas Juridiskā skola, Melburnas universitāte
Viktorija, 3010, Melburna, Austrālija

9. Organizācijai “Mental Health Europe”

Mundo B- Rue d'Edimbourg 26 | 1050, Brisele, Beļģija
<http://www.mhe-sme.org/about-mhe/meet-the-staff/>

10. Dr. Lucy Series

Kārdifas Juridiskā un politikas skola, Kārdifas universitāte, Apvienotā Karaliste

11. Organizācijai “the Association for Help to People With Intellectual Disabilities in The Slovak Republic”

Štúrova 6 | 811 02, Bratislava, Slovákija
<http://www.zpmpvsr.sk/>

12. Personu ar invaliditāti komisāra birojam

Račianska 153 | 831 54, Bratislava 35, Slovákija
www.komisarprezdravotnepostihnutych.sk

8 Izmantotie avoti:

Disabilities, C. o. (2015). Concluding observations on the initial report of the European Union. United Nations.

Falvey, M., Forest, M., Pearpoint, J., & Rosenberg, R. (2003). *All My Lyfe's Circle. Using the Tools: Circles, MAPS & PATHS*. Toronto: Inclusion Press.

Blanck, P. and Martinis, J. (2015a). Supported Decision-Making and Youth in Transition. (2015 Webinar Series 1), April 16, 2015. Slide 3. Available at http://www.supporteddecisionmaking.org/sites/default/files/event_files/041615_ppt.pdf (12-07-2016)

Blanck, P. and Martinis, J. (2015b). "The Right to Make Choices": The National Resource Center for Supported Decision-Making. *Inclusion*, 3, 1, 26–27. Available at http://supporteddecisionmaking.org/sites/default/files/inclusion_blanck_maritinis_2015.pdf

Kohn, N., Blumenthal, J., and Campbell, A. (2013). "Supported decision-making: A viable alternative to guardianship?". *Penn State Law Review*, 117, 1111–1157. doi: 10.2139/ssrn.2161115

Martinis, J., Wohl, A., Mills, L. A. (2015). Slide 8. Available at [The Next Generation of Freedom and Self-Determination: Moving Support Decision-Making from Theory to Practice Supported Decision-Making and the ABLE Act, "Achieving Better Life Experience" \(06-17-2015\)](#)

Michael Bach: [Lessons Learned from the Canadian Experience: Supported Decision-Making Models. Supported Decision-making Evolution of an idea and Canadian experience.](#) 2014.

Powers, L. E., Geenen, S., Powers, J., Pommier-Satya, S., Turner, A., Dalton, L., . . . Swand, P. (2012). "My Life: Effects of a longitudinal, randomised study of self-determination enhancement on the transition outcomes of youth in foster care and special education". *Children and Youth Services Review*, 34, 2179–2187. doi: 10.1016/j.childyouth.2012.07.018

O'BRIEN, J., PEARPOINT, J. & KAHN, L. 2010. The PATH & MAPS Handbook. Person-Centered Ways to build Community. Toronto: Inclusion Press

9 Pielikums Nr. 1: Atbalstītās lēmumu pieņemšanas ieviešanas statuss

Latvija

9.1.1 Konvencijas ratifikācija

Latvija Konvenciju ratificēja 2010. gada 1. martā. Tā stājās spēkā 2010. gada 31. martā.

9.1.2 Noslēdzošās piezīmes par sākotnējo ziņojumu

Latvijas sākotnējais ziņojums ANO Personu ar invaliditāti tiesību komitejā tika skatīts 2017. gada pavasarī, tomēr šī Uzziņas dokumenta tapšanas laikā Komitejas noslēdzošās piezīmes vēl nav publicētas. Plānots, ka Komitejas noslēdzošās piezīmes būs pieejamas 2017. gada rudenī.

9.1.3 Valsts normatīvais regulējums un prakse

Līdz 2012. gada 1. janvārim Latvijā spēkā esošie normatīvie akti paredzēja, ka personai, kurai trūkst lielākās daļas vai visu garīgo spēju, var pilnībā ierobežot rīcībspēju. 2010. gada 27. decembra Satversmes tiesas spriedums lietā Nr. 2010-38-01³⁸ paredzēja, ka esošais regulējums ir jāmaina. Jaunais rīcībspējas institūta regulējums stājās spēkā 2013. gadā, pilnībā atceļot pilno rīcībnespēju un ieviešot ierobežotas rīcībspējas institūtu, paredzot, ka personai var ierobežot rīcībspēju tikai attiecībā uz mantiskiem jautājumiem. Regulējums arī paredz, ka tiesa vairs nevar ierobežot personas personiskās nemantiskās tiesības un tiesības pārstāvēt sevi iestādēs un tiesās. Starp citām personiskajām nemantiskajām tiesībām, kuras nekādā gadījumā nav ierobežojamas, jāmin arī tiesības vēlēties, tiesības laulāties, tiesības pieņemt lēmumus par bērniem un tiesības pieņemt lēmumus par ārstniecības jautājumiem.

Attiecībā uz mantiskiem jautājumiem, pieņemtie grozījumi Civillikumā un Civilprocesa likumā paredz, ka:

1. Jebkura persona jebkurā savas dzīves posmā var izsniegt nākotnes pilnvarojumu, paredzot, ka konkrēta persona vai personu grupa varēs nākotnē pieņemt lēmumu par pilnvaras izdevējam svarīgiem jautājumiem, ja pats pilnvaras devējs nespēs rīkoties vai paust savu grib veselības traucējumu (tai skaitā arī garīga rakstura traucējumu) dēļ.

2. Personai var iecelt pagaidu aizgādni uz termiņu, kas nav ilgāks par diviem gadiem. Šādu risinājumu var piemērot, ja personai ir tāds veselības stāvoklis, ka tā nespēj komunicēt un paust savu gribu, bet ir nepieciešams nodrošināt viņa interešu un tiesību aizsardzību, ja:

- a) tas steidzami nepieciešams personas interesēs;
- b) personas veselības traucējumi ir pārejoši;
- c) persona ar savu aktīvo kaitējumu nespēj radīt sev kaitējumu.

3. Personai var ierobežot rīcībspēju daļēji un iecelt aizgādni. Rīcībspēju var ierobežot tikai noteiktās jomās, piemēram, par finanšu jautājumiem un tiesībām pārvaldīt savu mantu. Pilna rīcībspējas ierobežošana vairs nav iespējama.

³⁸ Satversmes tiesas spriedums lietā nr.2010-38-01, 10. paragrāfs – http://www.satv.tiesa.gov.lv/web/viewer.html?file=http://www.satv.tiesa.gov.lv/wp-content/uploads/2016/02/2010-38-01_Spriedums.pdf#search=

a. Nosakot rīcībspējas ierobežojumus, tiesai būs pienākums sākotnēji noteikt, kādās jomās aizgādnis un aizgādnībā esošā persona rīkojas kopā, un tikai pēc tam, kādās jomās aizgādnis ir tiesīgs rīkoties atsevišķi.

b. Pati persona jebkurā brīdī var lūgt pārskatīt savu rīcībspēju.

c. Likums uzliek par pienākumu rīcībspējas ierobežojumu periodiski (ik pēc septiņiem gadiem) pārskatīt.

Atšķirībā no līdzšinējās prakses, kad pieteikumu par pagaidu aizgādņa iecelšanu vai rīcībspējas ierobežošanu tiesai varēja iesniegt jebkura persona, kura varēja pierādīt savu interesi, šobrīd pieteikumu var iesniegt pati persona, tās tuvs radnieks vai prokurors.

Jaunais regulējums vēl arvien pilnībā neatbilst KPPIT 12. pantam, jo likumā netika ietvertas pilnvērtīgas alternatīvas rīcībspējas ierobežošanai, kā, piemēram, atbalstītās lēmumu pieņemšanas mehānisms.

Biedrība “Resursu centrs cilvēkiem ar garīgiem traucējumiem “ZELDA”” (RC ZELDA) kopš 2015. gada februāra nodrošina regulāru tiešo atbalstu lēmumu pieņemšanā 28 personām ar intelektuālās attīstības traucējumiem un/vai psihosociāliem traucējumiem. RC ZELDA nodrošina arī regulāru konsultatīvo atbalstu dabiskajiem atbalsta sniedzējiem. Turklāt Latvijas valdība laika periodā no 2017. līdz 2020. gadam plāno īstenot plašāka mēroga atbalsta personas pakalpojuma izmēģinājumu projektu. Tikmēr RC ZELDA turpina iestāties par nepieciešamajām normatīvo aktu izmaiņām, un turpina nodrošināt ikdienas atbalstu lēmumu pieņemšanā personām, ar kurām RC ZELDA darbiniekiem izveidojušās uzticības pilnas attiecības.